

K problematice „Green theology“ Spirituální obrat ke stvoření skrze mystiku Dorothee Sölle

---

Kateřina Bali

Ačkoliv problematika environmentalismu a ekologické sensitivity nebyla primární součástí teologického diskursu, byla spíše spojována zejména s technologickým pokrokem a přírodními vědami, alarmující ekologický stav Země způsobil, že ekologické myšlenky pronikly do teologického prostoru, přičemž intelektuální kořeny těchto „nově“ se prosazujících myšlenek lze spatřovat v souvislosti s článkem historika Lynna Whita z roku 1967, který ve své stati poukazuje na jistou „spoluvinu“ křesťanství na ekologické krizi. Argumentem je mu pak zejména biblický mýtus o stvoření, který byl interpretován jako zmocnění člověka pro nadvládu nad zemí. Pasáž Gn 1,28, hovořící o podmanění si země lidmi, dle tezí Whita, umožnil a deklaroval antropocentrismus uvnitř křesťanství, kde člověku byla dána dominance nad zemí spolu s možností zem obývat a nakládat s ní dle svého uvážení. Toto paralelně vedlo k vykořisťování země a jejích zdrojů bez smýšlení o tom, jaké důsledky toto jednání bude znamenat pro budoucnost nejen lidské populace, ale i pro přírodu. White spolu s dalšími tak poukázal na jistou desakralizaci přírody, která v důsledku ustanovuje člověka jako vládce nad přírodou, nikoliv jako esenciální součást stvoření.¹

Krise moderního světa není způsobena pouze technologiemi vykořisťování přírody a také ne pouze přírodními vědami, s jejichž pomocí se lidé stali pány přírody. Spočívá spíše v úsilí lidí po moci a nadvládě. Nesprávně pochopenou a zneužitou biblickou vírou ve stvoření bylo toto úsilí v křesťanské kulturní oblasti vymaněno ze svých dřívějších religiózních zábran a posíleno: „Podmaňte si zemi“ bylo považováno za Boží přikázání k ovládnutí přírody, k dobytí světa a k lidské vládě nad světem. Neomezenou snahou o moc se měli lidé stát podobnými svému Bohu, „onomu všemohoucímu“, proto se dovolávali jeho všemohoucnosti, aby mohli nábožensky ospravedlnit svou vlastní moc. Křesťanská víra ve stvoření tak, jak byla

---

¹ D. J. HAWKIN, „The Role of the Bible in the Debate about the Ecological Crisis,“ *Theology in Green* 4, č. 1 (1994): 3–13.

zastoupena v křesťanství západní církve, Evropy a Ameriky, tedy v dnešní světové krizi, není bez viny.“²

Lze tedy říci, že si teologie, předně evangelická teologie, uvědomuje jistou spoluzodpovědnost za ekologickou krizi, zejména prostřednictvím jednostranného zaměření se na člověka skrze antropocentrismus a personalismus, a jakéhosi „zapomenutí“ na stvoření a roli Boha v něm.³

Úkolem teologie se tedy „nově“ jeví právě ono „vzpomenutí“ si na stvoření ve formě nové teologické nauky o stvoření, která bude hledat mír mezi člověkem a přírodou, v jejímž centru bude vize přírody jako Božího stvoření a pro kterou bude stěžejní předpoklad předně vyrovnávání se s vlastní tradicí. Je to pak právě židovsko-křesťanská tradice a její systém hodnot, která v důsledku formovala objektivizování přírody a bagatelizování jejího zneužívání, a jež měla podíl na vzniku a rozvoji ekologické katastrofy.⁴ Obrat ke stvoření, zahrnující i ekologickou sensibilitu, pak nemůže být pouhou „opravou“ dosavadní teologie, ale spirituální změnou, změnou paradigmatu, jejíž součástí bude přehodnocení způsobu pohledu na svět, na stvoření.⁵

1. OBRAT KE STVOŘENÍ V TEOLOGICKÉM DISKURZU **DOROTHEE SÖLLE**

V osmdesátých letech minulého století vznikly v kontextu ekologické krize teologické diskuse, k nimž výrazně přispěl svými úvahami protestantský teolog Jürgen Moltmann, který se zacíлил na stvoření, tedy na pneumatologickou nauku o stvoření.⁶ Stejně tak jako další teologové, kteří by se dali zahrnout do označení „ekoteologie“ či „green theology“,⁷ i Moltmann identifikoval závažnost ekologické krize a její možnou expanzi, přičemž zohlednil roli křesťanství v příčině i řešení této krize

² Jürgen MOLTSMANN, *Bůh ve stvoření. Ekologická nauka o stvoření*, Praha: Vyšehrad, 1995, s. 25.

³ Horst Georg PÖHLMANN, *Kompendium evangelické dogmatiky*, Jihlava: Nakladatelství Mlýn, 2002, s. 192.

⁴ MOLTSMANN, *Bůh ve stvoření*, s. 25–26.

⁵ HAWKIN, „The Role of the Bible in the Debate about the Ecological Crisis,“ s. 3–13.

⁶ PÖHLMANN, *Kompendium evangelické dogmatiky*, s. 193.

⁷ Ekoteologie či „green theology“ je směrem v kontextu teologie, zabývající se vztahem mezi stvořením, Bohem a člověkem, tj. spojením a interakcí mezi teologií a přírodou.

a zdůraznil nutnost participace křesťanství na společném ekologickém vědomí světa. Podle něj došlo k zásadnímu omylu v interpretaci pasáže Gn 1,28, jež měla za následek jisté odtržení Boha od stvoření a nedůvěru ve stvořený svět, v tvory Boží.

Konkrétní biblická představa „podmanění si země“ nemá nic společného s oním příkazem panování, který teologická tradice po staletí učila jako *dominium terrae*, nýbrž je příkazem týkajícím se pokrmu: Lidé mají spolu se zvířaty žít z toho, co země zplodí skrze rostliny a stromy. Uchopení moci nad přírodou tím nebylo míněno... Nedorozumění neustále vyvolává, jsou-li místa v Bibli vytržena ze svých tradičních historických souvislostí a užita jako oprávnění pro jiné zájmy.⁸

Moltmann pak v kontextu teologie akcentuje tendenci exkluzivně interpretovat stvoření, v podobě osobní víry, přičemž stvoření musí být vždy míněno „inkluzivně“, tj. jako celý svět, který byl stejně tak, jako člověk, stvořen Bohem. Diference mezi člověkem a přírodou, mezi obrazem světa a vírou ve stvoření, pak musí být nahrazeny takovou vizí, kde bude příroda nahlížena jako stvoření Boží.⁹

Ačkoliv Moltmann nepodává řešení ekologické krize, formuje nehierarchickou teologii stvoření, dle které je Bůh přítomen skrze Ducha v celém stvoření a která v důsledku odkazuje k nutnosti uznání imanence Boha ve světě, jež stojí v základu teologie Dorothee Sölle. Německá protestantská teoložka Dorothee Sölle, profilující se v kontextu feministické teologie osvobození, v rámci ekologické problematiky inklinuje zejména ke směrům ekofeminismu, jež diskutují genderové otázky spolu s ekologickou sensitivitou.¹⁰ Ovlivněna zejména myšlenkami J. Moltmanna a s ohledem na její pozici v rámci feministické teologie i Rosemary Rad-

---

Zdůrazňuje nutnost zabývat se naléhavými ekologickými tématy uvnitř teologie a deklaruje nutnost uvědomění si odpovědnosti za stvoření.

⁸ MOLTSMANN, *Bůh ve stvoření*, s. 32.

⁹ Tamtéž, s. 35–38.

¹⁰ Ekofeminismy jsou myšlenkovými směry, jež nacházejí paralelu mezi represí žen a vykořisťováním přírody, s cílem nalézt rovnováhu mezi člověkem a přírodou, vedoucí též k nastolení genderové rovnosti. Srov. Jana OPOČENSKÁ, *Z povzdálí se dívaly také ženy. Výzva feministické teologie*, Praha: Kalich, 1995, s.129–134. Explicitní spojení mezi útlakem žen a devastací přírody pak v kontextu ekofeminismů vede k výtkám z esencialismu, jež nabývá v souvislosti s genderovou rovností podoby rekonstrukce genderových hierarchií. Srov. Blanka KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, „Úvod: Ke genderové analýze náboženství,“ in *Obrazy ženství v náboženských kulturách*, ed. Blanka Knotková-Čapková a kol., Praha – Litomyšl: Paseka, 2008, s. 13.

ford Ruether,¹¹ pohlíží na stvořený svět zejména skrze vztahovost a vzájemnost mezi lidmi, přírodou a Bohem, přičemž společným jmenovatelem je v rámci těchto vztahů zejména láska a práce.¹² Jinými slovy, Sölle na pozadí ústředních hodnot vztahovosti a vzájemné potřeby deklaruje pohled na stvoření prizmatem svatosti a dobroty.¹³

Ve shodě se současným evangelickým diskursem tak svou teologickou argumentaci zasazuje do kontextu „green theology“, tj. vyzývá k úctě a úžasu nad stvořením, jehož je součástí¹⁴ a jež má člověk milovat stejně intenzivně, jako jej miluje Bůh. Pro Sölle, stejně tak jako pro Moltmanna, *má člověk být partnerem přírody a stvoření, nikoliv vykořisťovatelem* neobnovitelných zdrojů planety, a nemá se podílet na ničení země v žádné formě.¹⁵

¹¹ V knize *Den Himmel erden: Eine ökofeministische Annäherung an die Bibel* Sölle explicitně navazuje na myšlenky Rosemary Radford Ruether (konkrétně na její knihu *Gaia und God. Eine ökofeministische Theologie der Heilung der Erde*, Luzern, 1994) s ohledem na nezbytnost redefinovat vztah člověka k přírodě a stvoření. Cílem je pak diskutovat vzájemnou potřebu a závislost napříč stvořením. „Znovu promýšlení“ vztahu mezi člověkem a přírodou se pak zrcadlí právě v rámci ekofeministické spirituality, která namísto hierarchie a dualismů deklaruje hodnoty vztahovosti a vzájemnosti, jež jsou stěžejním východiskem pro „znovu objevení“ lásky ke stvoření a odpovědnosti za něj. Srov. Dorothee SÖLLE – Luise SCHOTTROFF, *Den Himmel erden: Eine ökofeministische Annäherung an die Bibel*, München: Feutscher Taschenbuch Verl., 1996, s. 56–60.

¹² Zejména kniha Dorothee SÖLLE, *Lieben und Arbeiten*, Stuttgart: Kreuz Verlag, 1988.

¹³ Dorothee SÖLLE, *Lieben und Arbeiten*, Stuttgart: Kreuz Verlag, 1988, s. 12. Obdobně jako Sölle se v tomto ohledu zamýšlí i Jana Opočenská, jež na Sölle navazuje. Srov. Jana OPOČENSKÁ, „Evangelium všemu stvoření: (Za obnovený vztah k Bohu a stvoření),“ *Křesťanská revue* 69, č. 7 (2002): 178–190.

¹⁴ V kontextu úvah o stvoření Sölle explicitně tematizuje nezbytnost vnímat člověka „uvnitř“ stvoření, tedy jako jeho zásadní součást, nikoliv však v hierarchickém postavení. Člověk jako součást stvoření se pak v důsledku podílí na nekončícím, dynamickém procesu vzniku a zanikání, který patří k životu a jenž člověka se stvořením spojuje. V této optice je pak pro Sölle i smrt zásadní připomínkou konečnosti, spojující člověka s procesem stvoření, jež dále připomíná nezbytnost oproštění se od vlastního ega a přimknutí k tvořivosti, k jinému vztahu se stvořením. Srov. SÖLLE – SCHOTTROFF, *Den Himmel erden: Eine ökofeministische Annäherung an die Bibel*, s. 57–58. Dorothee SÖLLE, *Mystika smrti*, Praha: Trigon, 2016, s. 37.

¹⁵ Rovněž v kontextu úvah o vztahu člověka k přírodě se Sölle vymezuje vůči formám odcizení, které oddalují člověka od jeho místa v rámci stvoření. Odcizení se od přírody, devastace a vykořisťování je pak v perspektivě Sölle nahrazeno smířením, jež je rámováno láskou k Bohu. Srov. Dorothee SÖLLE, „Hřích a odcizení,“ in *Teologie 20. století. Antologie*, ed. K. J. Kuschel, Praha: Vyšehrad, 2007, s. 307.

Země je svatá. Dříve nebyla zřetelná tato svatost, teprve když to, co milujeme je ohroženo, pak objevíme prapůvod naší lásky a zjistíme oboustrannou, vzájemnou souvislost.¹⁶

Vzorem pro ekologickou sensitivitu, která je úzce spojena s etickými principy vztahovosti a vzájemnosti, jež deklaruje kupříkladu i teologie osvobození, je pak pro Sölle Ježíš Kristus, jež člověka zároveň zmocnil k participaci, aktivitě a odpovědnosti za stvoření. Skrze spolupráci a propojenost veškerenstva tak důsledně zpochybňuje dichotomii člověk versus příroda a deklaruje představu člověka, podobně jako Moltmann, jako součást stvoření, kde každý z tvorů závisí jeden na druhém. V takto definovaném vztahu vzájemné rovnosti a oboustranné závislosti pak člověk není pánem nad stvořením, nýbrž jeho esenciální součástí, přičemž mu bylo svěřeno o stvoření aktivně pečovat a podílet se na jeho rozvoji. Lidé tak mají být spolustvořiteli, aktivně se podílející na zachování a produkci stvoření. Sjednoci v lásce k Bohu a zmocnění k aktivní participaci na pokračujícím procesu stvoření.¹⁷

S vědomím učení Mistra Eckharta a Terezie z Avily tak zdůrazňuje nutnost aktivního zúčastnění člověka na neukončeném procesu stvoření ve formě rovnováhy mezi tzv. via aktiva a via kontemplativa, jež deklaruje nutnost spolupráce spirituální složky života s aktivní, činnou esencí, obsaženou v každém člověku.¹⁸ Na pozadí odmítnutí antropologického pesimismu, spolu s extrémním individualismem, tak zdůrazňuje jednotu a společenství, odehrávající se vždy „uvnitř“ stvoření a směřující k sdílení a spolupodílení se na renovaci a uzdravení vztahu mezi člověkem a přírodou,¹⁹ jež nachází své místo v každodennosti. Právě v každodennosti lze pak nalézt potenciál člověka k aktivní péči o stvoření, vztahovost mezi lidmi a v důsledku i vztah s Bohem.²⁰

Je to právě proměněný vztah s Bohem, který Sölle identifikuje jako možný důsledek odtržení člověka od stvoření. Stejně tak jako se pokouší rehabilitovat obraz člověka jakožto apriori hříšného, podrobuje revizi

¹⁶ SÖLLE, *Lieben und Arbeiten*, s. 12.

¹⁷ Nancy HAWKINS, „Conversations with Meister Eckhart and Dorothee Soelle,“ in *The theology of Dorothee Soelle*, ed. Sarah K. Pinnock, Harrisburg: Trinity Press International, 2003, s. 182.

¹⁸ Dorothee SÖLLE, *Mystika a vzdor. Ty tichý křiku*, One woman press, 2015, s. 274–275.

¹⁹ SROV. SÖLLE – SCHOTTROFF, *Den Himmel erden: Eine ökofeministische Annäherung an die Bibel*, s. 56–60.

²⁰ Sölle, *Lieben und Arbeiten*, s. 34.

i vztah mezi člověkem a Bohem, jakožto předobraz mezilidských vztahů i vztahu člověka k přírodě. Vztah člověka a Boha, tradičně nahlížený skrze nerovnost a hierarchii, zahrnuje představu Boha jako svrchovaného, absolutního panovníka, který je od světa odtržen. Namísto tohoto nerovného modelu Sölle akcentuje, prostřednictvím myšlenek Martina Bubera,²¹ vztah mezi Bohem a člověkem skrze vzájemnost a vztahovost, skrze oboustrannou lásku a potřebu.²²

Transcendence pro ni již není formulovatelná skrze termíny nadvlády a moci, nýbrž prostřednictvím lásky, z které Bůh stvořil svět. Dle Sölle Bůh nestvořil svět z nezájmu, nýbrž z lásky, „ex amore“, což oproti tradici dokládá nejen lásku a potřebu, nýbrž i Boží intenci v kontextu stvoření.²³ „On vytváří svět z jeho svobodné vůle, i když to nemá zapotřebí. Jeho stvoření vychází z aktu absolutní svobody a chtění.“²⁴ Jinými slovy, Bůh stvořil člověka z lásky a k lásce, z důvodu naplnění „Imago Dei“, a jako takového ho zmocňuje k péči o druhé a o stvoření, o němž má pečovat stejně tak, jako milující, jednající Bůh.²⁵

Lze tedy říci, že pro akcentování ekologických myšlenek, nejen v rámci teologie, je nezbytné nevnímat Boha jako nezávislého tvůrce a panovníka, nýbrž jako Stvořitele, jež je stále vztažen ke stvoření. V této souvislosti tedy Sölle tematizuje Boha nejen jako Stvořitele, jež stvořil svět, ale i jako Stvořitele, který je ve stvoření neustále přítomen. „Bůh nemá být popisován jako ‚omnipotentní‘, ale odkázaný na vzájemnost a závislý na ní stejně jako každá láska... Bůh se děje.“²⁶ Postuluje tak tezi, vycházející z Moltmannova požadavku uznání imanence Boha, a sice že transcendence je radikální imanence, tj. není od imanence nijak odtržena, nýbrž je její esencí, projevující se v každodennosti.

Obojí, transcendence i imanence, vztahující se k téže věci, k témuž stvoření. Rozdílnost je v tom, že transcendence postuluje a světi každý fenomén imanence, ke kterému se vztahuje. Transcendence je radikální, to znamená od základu milovaná

²¹ Srov. Martin BUBER, *Já a ty*, Praha: Kalich, 2005.

²² Dorothee SÖLLE, *Gott Denken. Einführung in die Theologie*, Stuttgart: Kreuz Verlag, 1992, s. 239.

²³ Srov. SÖLLE, *Lieben und Arbeiten*, s. 29. PÖHLMANN, *Kompodium evangelické dogmatiky*, s. 147.

²⁴ SÖLLE, *Lieben und Arbeiten*, s. 27.

²⁵ Tamtéž, s. 27.

²⁶ Dorothee SÖLLE, *Mystika smrti*, Praha: Trigon, 2016, s. 112.

a postulovaná imanence. Když v naší imanenci, co prožíváme a konáme, opravdu vstoupíme do radikální lásky, pak naše imanence obsahuje transcendenci.²⁷

Bůh jako Stvořitel, který stvořil člověka i svět, jako partner člověka, zmocňující jej k aktivní participaci a odpovědnosti za stvoření, tak dle Sölle deklaruje nutnost náhledu na stvořený svět optikou dobroty a svatosti, která nesmí být zneužívána žádnou mocenskou silou. Ačkoliv redefinice vztahu mezi člověkem a Bohem, a s tím spojené narušení tradiční hierarchie, implikovalo možné výtky k teologii Dorothee Sölle zejména ze synergismu,²⁸ Sölle se nepokouší „odabsolutizovat“ Boží moc ani jeho roli a důležitost pro stvoření a člověka, zcela uznává jeho transcendentnost. Nicméně, s ohledem na naléhavost řešit nejen sociální, ale i genderové,²⁹ politické i ekologické otázky, tematizuje nutnost začlenění Boha i člověka zpět do kontextu stvoření, jakožto možnost pro transformaci statusu quo. Deklarace nezbytnosti nahradit striktní obrat k člověku obratem ke stvoření, uvědomění propojenosti a souvztažnosti veškerenstva, spolu s akcentováním vztahovosti a vzájemnosti, je pak završeno v teologii Dorothee Sölle předně v kontextu mystiky, která představuje prostor také pro akcentování etiky, jejíž bytostnou součástí je právě zájem o ekologické otázky.

2. MYSTIKA VZDORU JAKO PŘEDPOKLAD I DŮSLEDEK „GREEN THEOLOGY“

Mystiku, kterou Sölle akcentuje v kontextu každého náboženství, pak považuje za nutnost, potřebu a niternou touhu po Bohu, jejímž základem je zakoušení plnosti a jednoty života. Mystiku, jako dovršení i předpoklad lásky ke stvoření, pak nevnímá v termínech sobectví a exkluzivity, nýbrž ji na pozadí ctností vztahovosti a vzájemnosti tematizuje s ohledem na každého člověka. Dle Sölle každý člověk je mystikem, každý je stvořen z lásky k důstojnosti, k obrazu Božímu, ke svobodě a k vědo-

²⁷ SÖLLE, *Gott denken. Ein führung in die Theologie*, s. 249.

²⁸ PÖHLMANN, *Kompendium evangelické dogmatiky*, s. 251.

²⁹ Ekofeministickou perspektivu z části uplatňuje i teolog Matthew Fox, zejména pak v kontextu „spoluvin“ patriarchátu na ekologické krizi planety. Srov. Matthew Fox, *Příchod kosmického Krista. Uzdravení Matky Země a počátek globální renesance*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 73.

mí, že povinností i privilegiem každého je účastnit se procesu stvoření a pečovat o něj.³⁰ Projekt „demokratizace mystiky“, jež Sölle deklaruje, tak zmocňuje a upomíná každého člověka, že ne hierarchie, ale vzájemná láska je oním společným v kontextu stvoření, kde každý člověk, jako součást stvoření, má možnost naplnit touhu po Bohu.

Skrze mystiku, lze pak dojít ke znicotnění sebe sama směrem k odevzdání se do rukou Boží, nikoliv však slepě či nesvobodě, nýbrž prostřednictvím bezúčelné lásky, ze svobodné touhy po Bohu. Zapomenutí na „já“ a vzpomnutí si na Boha, skrze lásku k němu, pak stojí v samém nitru mystiky, která není odloučena od stvoření. V termínu „sunder warumbe“, tj. v bezúčelné lásce, pak Sölle nachází nejen základ pro mystický prožitek a pro sjednocení se s Bohem, nýbrž i zásadu, akt svobody, na jejímž základě lze vyslyšet nutnost péče o stvoření. Mystika jako touha po sjednocení, deklarace celistvosti a propojenosti všeho se vším, je tak pro Sölle skutečnou výzvou k nesobeckosti, stojící v centru ekoteologie.³¹

Mystika v jejím pojetí není exkluzivní záležitostí pro několik vyvolených, nýbrž je otevřena všem. Sölle si přeje, aby mystika obohatila svými plody dnešní, současnou zbožnost. Proto mystiku – nikoliv bez návaznosti na mystické tradice – interpreтуje zásadně nově: Mystika je politická, tedy primárně orientovaná na člověka a zemi.³²

V mystice tak lze nalézt výzvu a deklaraci lásky k bližnímu, k sobě samému a k veškerenstvu, kde na pozadí vztahovosti a vzájemnosti je vzorem pro toto konání zejména Ježíš Kristus. Kristus jako „nositel nové etiky“, jako inkarnované Boží vtělení, vyzývá lid k angažovanosti a participaci na stvoření, jehož jsme součástí. Stvoření pak stejně tak jako spása není ukončené, je to neustále pokračující proces, jež vyžaduje součinnost a spolupráci všech. Kristus, jako milující a jednající, tak zmocňuje každého člověka a vyzývá ho k nesobeckosti a aktivitě, která v rámci každodenní činnosti může napomoci k znovu uvědomění si propojenosti všeho života.³³ Sölle obdobně jako Matthew Fox, na nějž v kontextu mystiky též odkazuje, spatřuje v Ježíši Kristu naději na změnu v kontextu stvoření, jež je denně ničeno a zneužíváno. I Fox spatřuje v poškozování planety, Matky Země, naléhavý, duchovní a etický problém, který je ne-

³⁰ SÖLLE, *Mystika a vzdor*, s. 33–36.

³¹ Tamtéž, s. 154–163.

³² Peter ZIMMERLING, *Evangelická mystika*, Praha: Trigon, 2018, s. 229.

³³ SÖLLE, *Lieben und Arbeiten*, s. 14–16.

zbytný řešit, přičemž je to právě mystika, která je krokem k probuzení „globální spirituality“ a k návratu k tradici živé kosmologie.³⁴

Podobně jako Ježíš povstává také Matka Země každý den ze svého hrobu. Velikonoce pro ni nejsou liturgickou událostí, ke které došlo kdysi. Matka Země, třebaže je zraněná, vstává a každý den nám žehná, když se probudíme ze spánku. Podobně jako zmrtevýchvstalý Ježíš má i ona moc procházet zavřenými dveřmi, zavřenými lidskými srdci, aby jim přála pokoj a vdechla do nich společný dech života (ruah), který je *povzbudí ke znovuzrození a ke kreativě*.³⁵

Stejně tak jako pro Sölle i pro Foxe je pro ekologický stav naší planety nezbytná změna paradigmatu, zejména skrze mystiku, která deklaruje propojenost veškerenstva a uvědomění si vzájemné závislosti. Zatímco Fox dospívá k živé kosmologii a ke Kosmickému Kristu, jakožto základu obrozeného mystického myšlení, Sölle „rozšiřuje“ prostor mystiky a tematizuje ji jako synonymum pro vzdor³⁶ a etiku. Dle ní mystika nemůže stát bez vzdoru, bez aktivního, vědomého odporu vůči bezpráví, individualizaci, násilí, technokracii a vůbec vůči všemu, co člověka odtrhuje od druhých, od Boha, od stvoření.³⁷ Služba, stojící v centru teologie Dorothee Sölle, v podobě služby druhým a péči o stvoření, je pak nutně spojena se spravedlností.³⁸ Spravedlnost, v kontextu ekologie „ecojustice“,³⁹ je pro Sölle zásadní etická ctnost, která i v kontextu ekoteologie

³⁴ Fox, *Příchod kosmického Krista*, s. 170–171.

³⁵ Tamtéž, s. 171.

³⁶ V kontextu akcentování mystiky v termínech vzdoru Sölle podléhá výtkám, mimo jiné ze strany Petera Zimmerlinga, ze sekularizace a politizace mystiky. Ačkoliv Zimmerling vyzdvihuje společenskopolitickou dimenzi mystiky Sölle, tj. uvažování a prožívání mystiky v kontextu každodennosti, neodtrženou od komplexnosti lidského života, zdůrazňuje nemožnost omezit mystiku pouze na vzdor. Akcentuje, že mystika si primárně klade otázky po Bohu, zatímco pro Sölle je v mystickém vědomí stěžejní nezbytnost vzdoru. Zimmerling upozorňuje, že ačkoliv bylo v rámci tradiční mystiky přitomno nebezpečí odklonu od světa, přístup Sölle dle něj v sobě skýtá nebezpečí právě ze sekularizace, zesvětštění mystiky. Srov. ZIMMERLING, *Evangelická mystika*, s. 236–240.

³⁷ SÖLLE, *Mystika a vzdor*, s. 267–273.

³⁸ Susan RAKOCZY, „God is justice: the social spirituality of Dorothee Soelle,“ <https://www.opendemocracy.net/en/transformation/god-is-justice-social-spirituality-of-dorothee-soelle/>, [zveřejněno 13. 12. 2016, cit. 20. 3. 2021].

³⁹ Je to pak právě akcentování vztahovosti a vzájemnosti na úrovni ekologické i sociální, jež vede Sölle k deklaraci sociální i ekologické spravedlnosti napříč stvořením s cílem reflektovat hodnoty nenásilí, rovnosti a monohodimenzionální spolupráce a participace všech na stvoření. Srov. Carter HEYWARD, „Crossing over. Dorothee Soelle and the

deklaruje odkaz Ježíše Krista, kterého musíme v současné společnosti neustále zpřítomňovat zejména i skrze již zmíněné uvědomění si oboustranné závislosti mezi člověkem a přírodou.

Ekologická spravedlnost zahrnuje dva ústřední prvky biblické tradice: jedním je žasnoutí tváří v tvář Boží přítomnosti v přírodě, prapůvodní zkušenost v tom, co není naše, ale co je nám propůjčeno a svěřeno.⁴⁰

„Příroda sama ‚mluví‘, a lidé ji čtou chválu Boží ze rtů.“⁴¹ Je to tedy právě příroda, jež se jeví, dle Sölle, jako přirozené místo k zakoušení zkušenosti mystické jednoty. Právě v přírodě, ve vztahu k/s ní, skrze údiv a úžas nad dílem Stvořitele, lze nalézt cestu k Bohu. Život v přírodě a s přírodou pak poukazuje na nezbytnou závislost člověka na „darech přírody“, která, stejně tak jako člověk, byla stvořena Bohem k vzájemnému vztahu. „Zjednodušeně řečeno, příroda není žádné To, není to materiál ke spotřebě, který se v patriarchálně uvažované hierarchii nachází úplně dole, ale je to živoucí Ty.“⁴²

Mystika jako deklarace lásky k Božímu stvoření, nehierarchická kosmologická sounáležitost, skrze ctnost pozornosti ukazuje, jak žít uprostřed dalšího života.⁴³ Podle Sölle upomíná, stejně tak jak uvádí Teilhard de Chardin, k doteku Boha skrze svět, ke sjednocení s Bohem skrze bezúčelnou lásku.

Boha pocítujeme všude (jako vzduch), ať jedná On nebo my. Zintenzivňujeme ho kolem sebe tím, že svět zduchovňujeme. V srdci univerza tedy můžeme „Boha nahmatat“. Vesmírná láska může zprostředkovat zbožštění osobní lásky...⁴⁴

Jakým způsobem ale nahlížet Boha v kontextu stvoření? Dle Sölle i Foxe nestačí pouze zdůrazňovat stvořený svět jako vytvořený Bohem, ale skutečně deklarovat ono spojení, které je pak možné zejména skrze mystiku.

Transcendence of God,” in *The theology of Dorothee Soelle*, ed. Sarah K. Pinnock, Harrisburg: Trinity Press International, 2003, s. 236.

⁴⁰ SÖLLE, *Mystika a vzduch*, s. 163.

⁴¹ Tamtéž, s. 147.

⁴² Tamtéž, s. 160.

⁴³ Tamtéž, s. 162.

⁴⁴ Anselm GRÜN – Gerhard RIEDL, *Mystika a eros*, Praha: Česká křesťanská akademie, 1996, s. 57.

Zdravá mystika je panenteistická. To znamená, že není teistická. Teismus pohlíží na Boha dualisticky, buď že je „mimo“, nebo „uvnitř“. Tento dualistický pohled odděluje stvoření od Boha. Panenteismus znamená, že „všechny věci jsou v Bohu a Bůh je ve všech věcech“.⁴⁵

Pro Sölle je to právě panenteismus, který transcenduje ortodoxní pozice a tradice panteismu. Zatímco panteismus ztotožňuje vesmír s Bohem a v důsledku tak stojí v protikladu k Boží izolované moci nad světem, striktní monoteismus nahlíží na Boha jako na svrchovaného „vládce“, stojícího hierarchicky nejvýše.

Panteismus se pak v této optice stal obtíží, která zahrnuje jistý „anarchistický prvek“, prvek, jež podvrací vládnoucí moc. Striktní oddělení Boha od stvoření pak, dle Sölle, nemělo za následek pouze „zapomenutí“ na stvoření, ale i konstrukci dalších hierarchických dualit muž-žena, člověk-příroda, duše-tělo, přičemž jedné z dvojic byla přisouzena nižší pozice. Právě tento duální pohled měl za následek rozvoj desakralizace přírody, sexismu a rasismu, které jsou v přímém rozporu s mystickou zkušeností, založenou na jednotě, lásce a narušení- vzdoru vůči všem formám nadvlády. Panenteismus je pak jistým překročením panteismu i striktního monoteismu, vedoucí k mystické spiritualitě stvoření.⁴⁶

Možné sblížení mystické a ortodoxní pozice předkládá v pojmu pan-en-theismus, představujícím spojení obou prvků. Bůh je v něm sice (panteisticky) nahlížen ve všem, nesplyvá však s kosmem, protože Božské je (monoteisticky) více než svět... Panenteismus se vyhýbá nebezpečí heterodoxního panteismu, protože jeho představa Boha je transcendentní jak vzhledem ke světu, tak vzhledem k duši. Boží jinakost tak zůstává zachována, a zároveň dochází k pokusu nekonstruovat vztah mezi Bohem a duší podle patriarchálního modelu nadvlády a závislosti.⁴⁷

ZÁVĚR

Alarmující ekologický stav naší planety je předmětem současné diskuse i v rámci teologie, ačkoliv tomu tak do 60. let minulého století nebylo. V současném teologickém diskursu se již věnuje problematice ekologie značná pozornost, která je mimo jiné diskutována i v papežských ency-

⁴⁵ FOX, *Příchod kosmického Krista*, s. 73.

⁴⁶ SÖLLE, *Mystika a vzdor*, s. 153–157.

⁴⁷ Tamtéž, s. 156.

klikách, zejména v encyklice papeže Františka *Laudato sí*. Zájem o ekologickou problematiku pak pronikl do teologických myšlenek mnoha teologů a stál v centru rozvoje nového teologického směru, označovaného jako ekoteologie či green theology, jež právě tyto myšlenky staví do centra svých argumentů. Jako možný základ pro směry ekoteologie lze akcentovat „spirituální obrat ke stvoření“, spojený s kupříkladu evangelickým teologem J. Moltmannem a dovršený v teologii D. Sölle a M. Foxe. Stejně tak jako Fox i Sölle akcentuje nutnost zabývat se ekologickou situací naší země a na pozadí změny paradigmatu dospívá k deklaraci mystiky jako etiky a vzdoru, kde východiskem i důsledkem je zejména bezúčelná láska, vzájemnost a vztahovost v kontextu celého stvoření. Sölle, stejně tak jako Fox akcentuje, že vývoj křesťanství v následujících letech bude nabývat formy mystiky, což tematizoval i K. Rahner, kde bude patrný eko-teologický náhled, tj. nemožnost oddělit ekologické myšlenky od diskursu teologie.⁴⁸

Je to pak právě mystika, jak předznamenali mezi jinými mystici stvoření Mistr Eckhart a Hildegarda z Bingenu, která umožňuje celistvý pohled na veškerenstvo, a kde je zřetelná ona nutnost deklarovat v rámci teologie i ekologické perspektivy, které v důsledku zahrnují i ekumenické přesahy.⁴⁹ V kontextu mystiky a ekologické perspektivy pak lze nalézt jistou paralelu, neboť stejně tak jako se mystika stala „nedůvěryhodnou“ pro církev,⁵⁰ stal se ekologický aspekt nebezpečím v podobě zaměnění Boha se stvořeným světem, tj. strachem ze „zapomenutí na Boha“. V tomto ohledu pak Sölle i Fox akcentují nutnost panenteistické perspektivy, jako výrazu mystiky, kde je stvoření úzce spjato s Bohem.

Ačkoliv je ekologická perspektiva nutnou součástí teologického diskursu současnosti, dle Pöhlmann je nutné tuto perspektivu nepřijímat nekriticky, nýbrž uvědomit si rizika ekoteologie zejména v kontextu možné romantizace a sentimentalizace přírody. Dle něj by tak bylo idealistické přehlížet rizika přírody a dimenzi „nelítostnosti“ spolu se skutečností, že ačkoliv člověk nemá s přírodou nakládat nerozvázně, ničit ji a pustošit, nelze ji neobdělávat a v jistém smyslu si ji i nepodmanit,

⁴⁸ Tamtéž, s. 159.

⁴⁹ Fox, *Příchod kosmického Krista*, s. 264–265.

⁵⁰ K postavení mystiky v církvi se vyjadřuje kupříkladu V. Kohut ve stati *Mystikové a církev*. Srov. Vojtěch Pavel KOHUT, „Mystikové a církev,“ *Teologické texty*, č. 2 (2006), <https://www.teologicketexty.cz/casopis/2006-2/Mystikove-a-cirkev.html> [zveřejněno 2006, cit. 20. 3. 2021].

s ohledem na nutnost přežití. Podmanění si přírody však nesmí být spojeno s termíny striktní nadvlády, vykořisťování a devastací, za účelem čistě utilitaristického prospěchu, neboť v perspektivě teologie stvoření, i mystiky, je člověk součástí přírody, životem v kontextu jiného života, tj. partnerem přírody.⁵¹

**On the Issue of "Green Theology":
A Spiritual Turn toward Creation through the Mysticism of Dorothee Sölle**

Keywords: Ecology, Theology, Responsibility, Reciprocity, Mysticism

Abstract: The issue of ecological theological discourses has been neglected and abandoned for a long time by the end of the theological spectrum, which resulted in the topic of Christian faith as a co-perpetrator in the context of the current ecological crisis. It is above all an anthropocentric turn in Christian faith and the interpretation of the Biblical myth of creation that has been identified as a reason which has led to the spread of ecological disaster and despotic dominance of man over nature. The theological discourse in the 1980s, however, strongly reinforced the idea of ecology, which is related to an increasingly urgent ecological state. The theological space begins to apply, in particular through the ideas of the Evangelical Jürgen Moltmann, a certain turn to creation, where, along with the accentuating task of the Kingdom, the relation at the level of man-nature is brought to the attention of man as a creation. Turning towards creation along with responsibility for the veil was a change in the paradigm of theological thinking that opened up space for the accentuation of Matthew Fox's "living cosmology" and, in particular, the "mystique of defiance" of the Protestant theologian Dorothee Sölle. It is precisely the ideas of "ecotheology" or "green theology" that center on creation in its divine unity, Dorothee Sölle considers the basis for consistently accentuating relations and reciprocity in the context of creation where the essential aspect is active participation and responsibility for connivance which God has entrusted to humanity.

Mgr. Kateřina Bali
Katedra filosofie a religionistiky
TF JU
Kněžská 8
370 01 České Budějovice
majerk00@tf.jcu.cz

---

⁵¹ PÖHLMANN, *Kompendium evangelické dogmatiky*, s. 195.